

DR. VALERIJA BERNIK

GENERAL RUDOLF MAISTER V VOJAŠKIH DOGODKIH NA OBMOČJU MARIBORA IN SLOVENSKEGA ŠTAJERSKEGA V LETIH 1918 IN 1919

Povzetek

Prispevek prikazuje glavno vlogo generala Rudolfa Maistra ob nastanku nove Države Slovencev, Hrvatov in Srbov na ozemlju Spodnjega Štajerskega, ko se je odločno postavil v bran slovenskih nacionalnih interesov. Na ozemlju slovenskega Štajerskega so bili otoki nemškega prebivalstva predvsem v večjih mestih in to prebivalstvo se je želelo priključiti Republiki Avstriji. Ob podpori Narodnega sveta za Štajersko je generalu Maistru uspelo formirati slovenske oborožene enote in zasesti slovensko etnično mejo. Ta zasedba se je pokazala za bistveno na mirovni konferenci, ki je odločila o državni meji na Štajerskem. S svojo hitro akcijo je generalu Maistru uspelo preprečiti namere štajerskih Nemcev, da bi bila obnovljena zgodovinska dežela Štajerska in priključena Republiki Avstriji. Avtorica v prispevku razkriva tako slovenske kakor avstrijske oborožene enote, ki so sodelovale v vojaških dogodkih ob slovenskem prevzemanju oblasti na Spodnjem Štajerskem.

Ključne besede:

general Rudolf Maister, Spodnje Štajersko, vojaški dogodki, prevratno obdobje, Mariborski pešpolk

Položaj v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem ob koncu velike vojne

Pred koncem prve svetovne vojne se je Maribor uradno imenoval *Marburg an der Drau* in kot tak je predstavljal mesto z večinsko nemško govorečimi prebivalci znotraj habsburške monarhije. V tem obdobju je bila ta država še vpletena v vojno, zaradi katere je bilo čutiti pomanjkanje na vseh ravneh. Zaledje Maribora je bilo slovensko in nemška skupnost v mestu si je na različne načine prizadevala, da bi mestno jedro ostalo nemško. To ji je omogočal predvsem boljši gospodarski položaj. Značilno za mesto je bilo tudi, da je bilo v njem veliko vojašnic oziroma kasarn, in nekateri so v tem videli tudi glavno lastnost Maribora ter ga poimenovali mesto kasarna. Poleg tega so bila pomembna lastnost mesta narodnostna trenja med Slovenci in Nemci, ki so se stopnjevala že od srede 19. stoletja.¹ Narodnostni boji so bili značilni tudi za druga mesta na Spodnjem Štajerskem, ki so predstavljala otoke nemškega prebivalstva sredi slovenskega zaledja. Nemški pritisk na slovensko govoreče prebivalstvo je povzročal, da je delež nemškega prebivalstva po občevalnem jeziku na Spodnjem Štajerskem naraščal vse do propada dvojne monarhije predvsem v mestih. Največji delež nemškega prebivalstva je bil v Mariboru, nekaj manjšifootnotskih na Ptuj in še manjši v Celju. Tako je delež prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom na Spodnjem Štajerskem upadal vse do prve svetovne vojne zaradi germanizacijskih pritiskov in zaostrenih nacionalnih bojev.² Nemci so bili do konca prve svetovne vojne na Štajerskem na vodilnih položajih v gospodarstvu, v državni upravi, bili so lastniki veleposestev in industrijskih podjetij.³

Narodnostna situacija v drugih mestih Spodnjega Štajerskega je bila podobna kot v Mariboru. Za večino spodnještajerskih mest je veljalo, da je bogatejši meščanski sloj v njih predstavljal nemško govoreče prebivalstvo, zaledje mesta pa je bilo slovensko. Po ocenah avstrijskih virov je na območju Spodnjega Štajerskega na

¹ Gorazd Kosmač, »Maister naj izvršuje povelja iz Ljubljane, sicer pa nič ukrepati na lastno pest«. Rudolf Maister – od mitizacije do zgodovinskega spomina (2003). Pridobljeno 12. 8. 2019 z naslova: <https://www.rtvsl.si/mmcpodrobno-neaktivno/maister-naj-izvršuje-povelja-iz-ljubljane-sicer-pa-nic-ukrepati-na-lastno-pest/471206>.

² Filip Čuček, »Kraji na slovenskem Štajerskem in Maribor med leti 1750 in 1918«, v *Studia Historica Slovenica*, št. 2-3 (2006), 388–391.

³ Mateja Ratej, »Kraji na slovenskem Štajerskem in Maribor v letih 1918–1941«, v *Studia Historica Slovenica*, št. 2-3 (2006), 449.

začetku 20. stoletja živelo 420.000 Slovencev in 76.000 Nemcev.⁴ Prav zaradi tega in kot odgovor na izvajane procese germanizacije se je že v drugi polovici 19. stoletja na Spodnjem Štajerskem razvilo močno slovensko narodnostno gibanje.⁵

Začetek prve svetovne vojne je na narodnostna nasprotja pomembno vplival, saj so avstrijske vojaške in civilne oblasti aretirale veliko Slovencev, zlasti izobraženih, in jih obtožile veleizdaje, srbofilstva in protidržavne dejavnosti. Civilne osebe so lahko obsodila tudi vojaška sodišča. Čeprav niso imeli dokazov za protidržavno delovanje, so mnogo Slovencev zaprli in nekatere zaradi pomanjkanja dokazov tudi kmalu izpustili. Mariborski okrajni glavar je opozarjal oblasti, da neutemeljene aretacije lahko povzročijo nasprotni učinek, kar se je dejansko tudi zgodilo. Sovražen odnos avstrijskih oblasti do Slovencev je povečeval odpor slovenskega naroda do Avstro-Ogrske.⁶

Maister v Mariboru ob koncu velike vojne

Major Rudolf Maister je bil od 1. julija 1917 poveljnik 26. avstro-ogrškega črnovojniškega okrožja v Mariboru (*Landsturm*). Za nadaljnjo usodo mesta je bilo pomembno dejstvo, da je bil slovensko zavedni Maister v mestu ob koncu velike vojne, ko je avstro-ogrška monarhija propadala in je začela nastajati nova južnoslovanska država. Maister je Maribor zelo dobro poznal, prav tako pa se je med svojim službovanjem v Gradcu leta 1917 seznanil z razmerami v štajerski prestolnici. V Gradec je bil premeščen kazensko (kot zaveden Slovenec je bil Nemcem trn v peti), vendar je tam napredoval v majorja. Kljub temu mu vojaške oblasti niso dovolile, da bi šel službovat v Maribor. Po posredovanju dvorne pisarne na Dunaju, do česar je prišlo na pobudo dr. Antona Korošca, pa je bil Maister vendarle premeščen v Maribor, kar je bilo za slovenske interese izjemnega pomena.⁷ Kot poveljnik črnovojniškega okrožja si je oktobra 1918 prizadeval, da

⁴ Michaela Scharf, *Der Verlust der Südsteiermark. Ein Friedensdiktat ohne Volksentscheid*. Pridobljeno 9. 8. 2019 z naslova: <https://ww1.habsburger.net/de/kapitel/der-verlust-der-suedsteiermark>.

⁵ Dragan Potočnik, »Maribor med leti 1918–1941«, v *Studia Historica Slovenica*, št. 2-3 (2006), 403–420.

⁶ Lojze Penič, »General Rudolf Maister in boj za slovensko severno mejo v letih 1918–1920«, v *Skozi čas. Zbornik Muzeja narodne osvoboditve Maribor za leto 2005* (Maribor: Muzej narodne osvoboditve Maribor, 2005), 18–19.

⁷ Branko Senica, »Bil je dober in prijeten, a hkrati neizprosni mož. Pogovor z Borutom Maistrom«, v *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934*, (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2018), 231.

bi v Mariboru zadržali slovenske oficirje cesarsko-kraljeve vojske, ki jim je tedaj potekel dopust in bi se morali vrniti na fronto.⁸

Maister je v Mariboru dobro poznal vojaške objekte, razpored vojske, oborožitev, narodnost vojakov, zaloge v skladiščih in narodnostno naravnost oficirjev, kar je bilo v prevratnem obdobju, ki je sledilo, bistvenega pomena.⁹

Jeseni leta 1918 so se kot najbolj pereče težave lokalnih oblasti pojavljali oskrba prebivalstva z živili (ki je bila zaradi vojnih razmer problematična že od leta 1915), razpad in poraz avstro-ogrske vojske ter demobilizacija in vrnitev vojakov s frontnih bojišč domov, vzpostavljanje novih državnih oblasti novih mladih držav in razpadanje starih monarhičnih.¹⁰ Zaradi razpadanja stare dvojne monarhije in nastajanja novih držav na njenem ozemlju je bil položaj kaotičen, nejasen, na narodnostno mešanih ozemljih pa še posebno zaostren.

Narodni sveti in Država Slovencev, Hrvatov in Srbov

Prvi koraki za slovensko narodno avtonomijo so bili narejeni 16. avgusta 1918, ko je bil v Ljubljani ustanovljen Narodni svet za Slovenijo.¹¹ Ta je kmalu začel dobivati tudi pokrajinske odseke po slovenskem ozemlju. Že 26. septembra 1918 je v Narodnem domu v Mariboru nastal Narodni svet za Štajersko,¹² ki je v prelomnih časih ob koncu prve svetovne vojne postal tudi oblastno telo. Predsednik sveta je bil katoliški politik, profesor na mariborski klasični gimnaziji ter državni in deželni poslanec dr. Karel Verstovšek; podpredsednik pa odvetnik dr. Franjo Rosina. Narodni svet za Štajersko si je za cilj postavil določitev narodnostne meje na Štajerskem, ki naj bi obsegala vsa ozemlja, na katerih prebivajo Slovenci, in ozemlje, ki je bilo ponemčeno v zadnji polovici stoletja. V novo državo so si prizadevali vključiti tudi nemške otoke sredi slovenskega okoliša: Maribor, Marenberg (danes Radlje ob Dravi), Celje, Ptuj in Radgono. Prav tako so bili med cilji štajerskega narodnega

⁸ Penič, »General Rudolf Maister in boj za slovensko severno mejo v letih 1918–1920«, 18.

⁹ Ibid., 17.

¹⁰ Igor Grdina, »Odločilna dan in noč v novembru 1918«, v *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934*, (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2018), 79.

¹¹ Lojze Ude, »Vojaške akcije Rudolfa Maistra v Mariboru 1918/1919 v luči mednarodnega prava«, v *General Maister. Zbornik referatov s simpozija* (Maribor: Univerza in Društvo General Maister, 2002), 25.

¹² Bojan Balkovec, *Prva slovenska vlada 1918–1921* (Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1992), 86.

sveta ustanoviti narodne straže po vsem Spodnjem Štajerskem in krajeвне narodne svete. V nasprotju z ljubljanskim narodnim svetom se je štajerski veliko posvečal mejnim vprašanjem, kar je bilo v novembrskih dneh ključnega pomena, da je podatke pravočasno dobil general Rudolf Maister in so njegove enote hitro zasedle ozemlje ob meji.¹³

Narodni svet Slovencev, Hrvatov in Srbov (*Narodno vijeće*), ki ga je vodil Anton Korošec, pa je že 28. oktobra razglasil, da prevzema vodenje nacionalne politike.¹⁴ Devetindvajsetega oktobra 1918 je bila na podlagi tega v Ljubljani in Zagrebu razglašena nova Država Slovencev, Hrvatov in Srbov. V Mariboru so se ob razglasitvi nove južnoslovanske države prebivalci zavedali, da se delijo v dve narodnostni skupini, ki nimata istih ciljev. Zato je v mestu že tisti dan prišlo tako do nemških kakor tudi slovenskih protestov. Mariborski Nemci so pohiteli z odločitvami in 30. oktobra 1918 je občinski svet mesta Maribor sprejel resolucijo, v kateri je zapisal, da je Maribor z okolico del novoustanovljene nemške avstrijske države. Pri tem se je skliceval na pravico narodov do samoodločbe in na znamenite točke ameriškega predsednika Wilsona.¹⁵

Predsedstvo Narodnega sveta v Ljubljani je že na seji 28. oktobra 1918 sklenilo, da bo javno pozvalo vse javne urade na Slovenskem, naj uradujejo v slovenskem oziroma srbohrvaškem jeziku. To sta postala uradna jezika v novi mladi državi. Seveda se Nemci in njihovi pristaši na Spodnjem Štajerskem s tem niso strinjali in jih je novi uradni jezik motil. Slovenski časniki so množično pozivali Slovence, naj nemške napise zamenjajo s slovenskimi in naj kupujejo slovenske časopise.¹⁶ Začasno je bila situacija na Spodnjem Štajerskem dokaj kaotična, saj so poleg Narodnega sveta za Štajersko kot oblastna telesa še vedno delovali upravni organi, imenovani v času monarhije – občinski svet, sodišče, orožništvo, ki so bili popolnjeni z nemškimi uradniki.¹⁷ V svojih ozemeljskih zahtevah pa sta se oba naroda, tako slovenski, kakor

¹³ Penič, »General Rudolf Maister in boj za slovensko severno mejo v letih 1918–1920«, 20.

¹⁴ Grdina, »Odločilna dan in noč v novembru 1918«, 79.

¹⁵ Gregor Jenuš, »‘Es gibt einen Meister über alle irdische Maister.’ Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918–1919«, v *Arhivi* 36, št. 2 (2013), 223.

¹⁶ Matej Petelinšek, *Maistrova prevratna doba (1. 11. 1918–31. 12. 1918) v Mariboru in njegovi okolici v luči časnikov Marburger Zeitung, Slovenski gospodar in Straža*. Diplomsko delo (Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, 2013), 135–137.

¹⁷ Jenuš, »‘Es gibt einen Meister über alle irdische Maister.’ Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918–1919«, 223.

avstrijsko-nemški, sklicevala na pravico do samoodločbe narodov, ki jo je ameriški predsednik Wilson januarja 1918 obljubil narodom habsburške monarhije.¹⁸

Maister prevzel vojaško oblast v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem

Prvega novembra 1918 je polkovnik Anton Holik, mestni poveljnik, v Mariboru sklical sestanek oficirjev, ki so bili v mestu. Polkovniku Holiku se je zdelo samoumevno, da bo Maribor pripadel Avstriji. Ukaze je še vedno dobival od avstrijskega vojnega ministrstva.¹⁹ Namen sestanka je bil organizacijsko in izvedbeno omogočiti vrnitev poražene habsburške vojske ter pri tem izvajati ukrepe proti morebitnemu nasilju vojaštva, ki je bilo še oboroženo po eni strani in lačno po drugi. V dvanajstih točkah so predstavili načrt, ki pojmuje Maribor kot nemško vplivno območje. Na tem sestanku je sodeloval tudi major Maister, odrekel poslušnost poveljniku Holiku, razglasil nepriznavanje dvanajstih točk in Maribor razglasil za jugoslovansko posest, sebe pa za vojaškega poveljnika Maribora in vsega Spodnjega Štajerskega. Oficirjem je zagrozil, da bodo prišli pred vojaško sodišče, če se bodo upirali njegovim poveljem.²⁰ Čeprav Maister še ni razpolagal z močnimi slovenskimi vojaškimi enotami, ki bi njegovo dejanje podprle, je ukrepal hitro in odločno v položaju, ki je bil še v marsičem nejasen. Maister je sicer v noči pred tem sklical svoje zaupnike v Narodnem domu in stotnik Edvard Vaupotič je oficirjem naročil, da morajo biti naslednji dan zjutraj v Meljski kasarni oboroženi s pištolami, ker naj bi se zgodilo nekaj pomembnega.²¹

Imel pa je Maister podporo Narodnega sveta za Štajersko, ki ga je na usodni dan 1. novembra popoldne na njegovo zahtevo imenoval za generala in pravnomočnega poveljnika mesta Maribor ter vseh vojaških sil na slovenskem Štajerskem. Čeprav je Maister napredoval v generalski čin iz majorskega in preskočil dva čina, pa je bilo to imenovanje izjemnega pomena, kar se je pokazalo v naslednjih mesecih.

¹⁸ Gregor Jenuš, *General Rudolf Maister in izgubljene priložnosti Slovencev po veliki vojni. Arhivalija meseca*. (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2018). Pridobljeno 21. 8. 2019 z naslova: http://www.arhiv.gov.si/si/delovna_podrocja/razstavna_dejavnost/arhivalija_meseca_november_2018.

¹⁹ Penič, »General Rudolf Maister in boj za slovensko severno mejo v letih 1918–1920«, 28.

²⁰ Jenuš, »'Es gibt einen Meister über alle irdische Maister.' Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918–1919«, 223.

²¹ Penič, »General Rudolf Maister in boj za slovensko severno mejo v letih 1918–1920«, 28.

Imenovanje za generala je bil edini način za zagotovitev Maistrovega vojaškega poveljstva nad enotami, ki so tedaj delovale v Mariboru.²² Generalski naziv je Maistru omogočil med drugim to, da se je lahko enakopravno pogajal z antantnimi silami o poteku demarkacijske črte, ki je razmejevala slovensko ozemlje od nemškega na Štajerskem. Maistrov generalski čin je potrdila tudi Narodna vlada SHS v Ljubljani 2. novembra 1918, čeprav to ni bilo skladno s pravnim redom, ki ga je sprejela ob konstituiranju.²³ Generalski čin je ljubljanska vlada potrdila šele potem, ko se je dr. Karel Verstovšek zagovarjal pred njo v zvezi z imenovanjem Maistra za generala. Prepričal je njene člane, da je za zaščito slovenskih interesov nujno, da dobi Maister generalska pooblastila.²⁴

Kot general je Maister prevzel vojaško oblast v Mariboru ter ukazal neslovenskim vojakom, da morajo do 3. novembra 1918 zapustiti mesto in se odpraviti v Lipnico, poveljnik 47. pešpolka pa predati kasarne jugoslovanski vojaški upravi. Rudolf Maister je tako rekoč čez noč postal poveljnik, ki je vplival na pomembne vojaške dogodke na Spodnjem Štajerskem in še posebno v Mariboru.²⁵ Njegovo poveljstvo se je sprva uradno imenovalo SHS vojaško poveljstvo za Spodnji Štajer in je obsegalo območja od Dravograda do Radgone. Novembra je Slovenija vojaško gledano spadala pod II. vojaško okrožje Države SHS s sedežem v Ljubljani (država SHS je imela štiri vojaška okrožja). Na čelu tega vojaškega okrožja je bil podmaršal (generalpolkovnik) Nikola pl. Ištvanović, načelnik generalštaba pa podpolkovnik Milan Ulmanky, oba hrvaškega rodu.²⁶ Vojaške oblasti v Ljubljani so Maistrovo delovanje v usodnih dneh večkrat ovirale, na srečo pa ga zaradi njegove odločnosti in poguma niso mogle v celoti preprečiti.

Slovensko vojaštvo je pod Maistrovim poveljstvom 1. novembra 1918 v svoje roke prevzelo štiri mariborske kasarne, in sicer meljsko, artilerijsko, dragonsko in kadetnico. General Maister v tistih dneh ni imel na voljo veliko vojakov – le nekaj sto zavednih Slovencev. Nemci so v svojih rokah še držali Dravsko kasarno,

²² Jenuš, »'Es gibt einen Meister über alle irdische Maister.' Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918-1919«, 224.

²³ Bruno Hartman: »General Rudolf Maister, častnik in osebnost«, v *General Maister. Zbornik referatov s simpozija* (Maribor: Univerza in Društvo General Maister, 2002), str. 13.

²⁴ Jenuš, »'Es gibt einen Meister über alle irdische Maister.' Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918-1919«, 224.

²⁵ Kosmač, »Maister naj izvršuje povelja iz Ljubljane, sicer pa nič ukrepati na lastno pest«.

²⁶ Vlatka Dugački in Krešimir Regan, *Zaboravljeni vojskovođa Nikola pl. Ištvanović*. (Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest, 2018) Pridobljeno 20. 8. 2019 z naslova: <https://hrcak.srce.hr/file/316804>.

v kateri je bil nastanjen 47. pehotni polk z večinsko nemško narodnostno sestavo. Generala Maistra je skrbelo glede umika tega polka, saj se je bal, da bi prišlo do nasilja in uporov nemških vojakov in poveljnikov (17 oficirjev in 390 vojakov in podoficirjev). Na srečo pa je 47. pehotni polk cesarsko-kraljeve vojske 3. novembra brez odpora zapustil Maribor in odšel v avstrijsko Lipnico (Leibnitz). Po mnenju nekaterih avtorjev je k hitremu umiku polka pripomogla lažna novica v avstrijskih časnikih, da so v Ljubljano prispele angleške čete in so na poti proti Mariboru.²⁷

Odziv avstrijskih oblasti na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru

Avstrijske oblasti v Gradcu in na Dunaju se niso odzvale na Maistrovo hitro akcijo, za kar obstaja več razlogov. Dejstvo je, da v teh dneh Slovenci še niso formirali močnejših oboroženih sil, ki bi branile slovenske zahteve. Avstrijske oblasti v Gradcu in na Dunaju pa so se ukvarjale z nujnejšimi težavami, zaradi česar se problemom na Spodnjem Štajerskem niso posebej posvečale. Najbolj problematično je bilo za graške oblasti boljševisko nasilje, ki je bilo zaradi vsesplošnega pomanjkanja pereče vse do pomladi 1919. Oborožene enote *Volkswehra* so bile v pripravljenosti predvsem za delovanje proti morebitnemu boljševističnemu nasilju v Gradcu in za obrambo meje z Ogrsko. Posredovale so večkrat proti komunističnim protestnikom v Gradcu februarja in marca 1919.²⁸

Po drugi strani pa se avstrijske oblasti niso zelo zavzele za ohranitev enotnosti štajerske dežele, ker so si želele združitve z Weimarsko Nemčijo in se pri tem zavedale, da bi bila ta mogoča le, če bi bila nova avstrijska država večinsko nemška in brez večjih skupin slovanskega prebivalstva. Skladno s tem so avstrijske oblasti pričakovale, da bo vprašanje meje na Štajerskem rešeno na mirovni konferenci na miren način.²⁹ Avstrijski upi na združitev z Nemčijo so bili pokopani z mirovno pogodbo v Saint Germainu 10. septembra 1919, s katero je bila Republiki Avstriji prepovedana združitev z Nemčijo.

²⁷ Tomaž Kladnik, »General Rudolf Maister«, v *Studia Historica Slovenica*, št. 2–3 (2011), 470.

²⁸ Martin Prieschl, *Die Einsätze der Volkswehr* (2009). Pridobljeno 19. 8. 2019 z naslova: <http://www.bundesheer.at/truppendienst/ausgaben/artikel.php?id=893#>.

²⁹ Scharf, *Der Verlust der Südsteiermark*.

Interesi nemškega meščanstva na slovenskem Štajerskem pa se niso ujemali z interesi graških in dunajskih oblasti. Mariborski Nemci so tako zagovarjali, da bi meja med južnoslovansko državo in novo avstrijsko državo potekala po vitanjski črti, ki naj bi predstavljala po njihovem mnenju naravno mejo.³⁰ Še bolj odločni so se zavzemali za obnovitev zgodovinske dežele Štajerske in njeno priključitev Avstriji. Nemško-avstrijska oblast ni izkoristila trenutka za odločnejši vojaški poseg proti tedaj še šibkim slovenskim vojaškim enotam, zaradi česar je bila deležna očitkov spodnještajerskih Nemcev, da jih je pustila na cedilu. Pri tem pa je bila seveda odločilna hitra slovenska akcija, ki jo je sprožil general Maister že novembra 1918 in tako preprečil morebitne poznejše vojaške intervencije iz Gradca.

Avstrijske težnje po priključitvi Maribora Avstriji si je želel uresničiti graški general Lukas, ki je v številčnem vojaštvu, ki se je vračalo s fronte, videl možnost, da bi ga uporabil za svoje namene. Imel je zamisel, da bi madžarske vojake povratnike, ki so se zadrževali na območju Maribora na poti domov, izkoristil za vojaško akcijo proti Maistrovim vojaškim oblastem. Njegova zamisel je propadla, ker se z njo niso strinjali niti Madžari niti avstrijski Nemci. Avstrijske oblasti pa so generala Lukasa 4. novembra 1918 zamenjale z generalmajorjem Josefom Reisingerjem.³¹

V odnosih med slovensko in avstrijsko-nemško narodno skupnostjo sta pomembno vlogo igrala tudi status in politična umeščenost slovenskega dela razpadle monarhije. Država Slovencev, Hrvatov in Srbov mednarodno *de iure* ni bila priznana. Njen položaj v mednarodni skupnosti pa je še oteževalo dejstvo, da je nastala na delu ozemlja v vojni poražene monarhije. Po združitvi Države SHS s srbsko kraljevino v Kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev 1. decembra 1918 se je v mednarodnopolitičnem pogledu status za narode iz dvojne monarhije bistveno spremenil, kajti po novem so postali del antantnih sil, torej zmagovalnega tabora. Nova jugoslovanska kraljevina je bila sicer mednarodno priznana šele leta 1919. Prve so Kraljestvo SHS priznale ZDA 5. februarja 1919.³² Prvega maja 1919 so jo priznale druge antantne države razen Italije in 28. junija 1919 tudi Italija. V obmejnih sporih je to igralo pomembno vlogo, saj so se morali Avstrijci držati

³⁰ Marjan Žnidarič, »Prispevek k zgodovini Nemcev v Mariboru pred razpadom Avstro-Ogrske in po njem«, v *Skozi čas. Zbornik Muzeja narodne osvoboditve Maribor za leto 2005* (Maribor: Muzej narodne osvoboditve Maribor, 2005), 22.

³¹ Erwin Steinböck, *Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919* (Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1983) 3.

³² Balkovec, *Prva slovenska vlada 1918–1921*, 20.

pravil, ki jih je določalo premirje, in niso smeli napasti druge države, ki je bila pripadnica antante.³³

Avstrijski Volkswehr

Po porazu avstro-ogrske vojske v prvi svetovni vojni v Avstriji niso bili prepričani, ali bo lahko nova avstrijska republika sploh še imela svojo vojsko. Zaradi perečih vprašanj so se avstrijske oblasti odločile formirati enote prostovoljcev v ljudsko vojsko – *Volkswehr*. Razlogi za nastanek oboroženih enot prostovoljcev so bili različni. Po eni strani so se socialdemokrati bali oboroženega odpora monarhistov, ki bi se bojevali za ponovni prevzem oblasti, ki so jo izgubili. V tem pogledu so nevarnost predstavljali predvsem na desettisoče oficirjev in podoficirjev ter nekaj sto generalov razpadle cesarsko-kraljeve vojske.³⁴ Po drugi strani pa so se meščanske stranke bale boljševidnega nasilja. Boljševistično nasilje je bilo po koncu velike vojne aktualno na celotnem ozemlju razpadle dvojne monarhije in so mu botrovali mnogi razlogi. Glavni je bil nedvomno pomanjkanje hrane, ki je močno prizadelo prebivalstvo razpadle monarhije. Po drugi strani so se iz sovjetske Rusije širile vesti o oktobrski revoluciji in uspehih rdečearmejcev. Po štirih letih bojov so bili moški vajeni rabe orožja, njihova občutljivost za človeška življenja pa je bila prav gotovo zmanjšana zaradi nemogočih vojnih razmer. Nova mlada avstrijska država še tudi ni imela oblikovanih meja, zato je prihajalo do konfliktnih interesov z novonastalimi državami na ozemlju dvojne monarhije (Češkoslovaška, Madžarska, Država SHS, Poljska).

Volkswehr je v Avstriji deloval od novembra 1918 do oktobra 1920 kot začasen in deloma spontan pojav, ki je zapolnil vakuum po razpadu cesarsko-kraljeve vojske. V večjem obsegu so se Avstrijci organizirali v enote *Volkswehra* že spomladi 1919 predvsem zaradi obrambe vzhodne meje oziroma obrambe nemško govorečega prebivalstva na meji z Madžarsko pred nasiljem madžarske Rdeče armade.³⁵

Pravzaprav je bil avstrijski *Volkswehr* izum socialdemokratskega politika dr. Juliusa Deutscha. Dr. Deutsch je imel po volitvah februarja 1919 v novi avstrijski vladi

³³ Steinböck, *Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919*, 2.

³⁴ Josef Borus: *Julius Deutsch – ein jüdischer Politiker aus dem Burgenland*. (Eisenstadt, 1993). Pridobljeno 21. 8. 2019 z naslova: www.zobodat.at.

³⁵ Ludwig Jedlicka, *Die militärische Landnahme des Burgenlandes und deren innerpolitische Bedeutung*. Pridobljeno 21. 8. 2019 z naslova: www.zobodat.at.

vlogo obrambnega ministra. Svoje socialdemokratske poglede je vpletel tudi v organizacijo in vodenje enot *Volkswehra*.³⁶ V teh enotah so imeli vojaki veliko pravic, poveljniki pa veliko manj pristojnosti kot v stari monarhiji, na kar so se zlasti oficirji težko privadili. Enote *Volkswehra* so delovale proti slovenskim vojaškim enotam na Štajerskem in Koroškem, pri čemer so bile slednje številčno močnejše in vojaško agilnejše.³⁷

Slovenske narodne straže

Ob koncu velike vojne je bila glavna težava lokalnih oblasti zavarovati prebivalstvo in njegovo premoženje pred nasilništvom vojakov razpadajoče avstro-ogrske vojske, ki so se domov vračali lačni in še oboroženi. Na jugozahodni fronti so namreč 3. novembra 1918 podpisali premirje v Villi Giusti pri Padovi. Od 3. do 15. novembra 1918 je potekala vrnitev poražene vojske v zaledje. S Tirolskega in Koroškega je bilo z vlaki prepeljanih 400.000 vojakov in s Kranjskega 800.000. Poleg tega se je 460.000 vojakov domov vrnilo peš. Na železniški postaji v Gradcu so 7. novembra sprejeli 21.000 vojakov povratnikov. Zadnji povratniki so se vrnili v ukrajinski del dvojne monarhije šele 5. januarja 1919.³⁸ Vojaki niso imeli vodstva in za njihovo prehrano je bilo le deloma poskrbljeno, zato so se mnogi zatekali k razbojništvu.³⁹

Maribor je predstavljal veliko železniško vozlišče, ki je vodilo v Avstrijo in na Madžarsko. Med vračanjem vojakov s fronte v Italiji je bilo to še posebnega pomena. V prvi polovici novembra 1918 je železnica skozi Maribor prepeljala 160.000 vojakov povratnikov. V takem položaju je Narodni svet za Štajersko 1. novembra 1918 izdal poziv vsem moškim slovenskega porekla od 17. leta, da se prostovoljno javijo v narodno obrambo. Zglasiti so se morali pri dotedanjih poveljstvih. General Maister je v časniku *Straža* 4. novembra 1918 objavil navodilo za slovenske kraje o tem, kako naj si vsaka občina ustanovi svojo narodno stražo, ki bo zavarovala prebivalstvo in premoženje pred ropom in tatvino ter ščitila osebno varnost prebivalstva.⁴⁰ Narodne straže so v bistvu predstavljale samozaščitno dejavnost lokalnega prebivalstva v obrambi pred nasilnimi in lačnimi vojaškimi

³⁶ Borus, *Julius Deutsch – ein jüdischer Politiker aus dem Burgenland*. (Eisenstadt, 1993).

³⁷ Prieschl, *Die Einsätze der Volkswehr*.

³⁸ Steinböck, *Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919*, 2.

³⁹ Petelinšek, *Maistrova prevratna doba*, 70–72.

⁴⁰ Ibid.

povratniki s fronte. Prav tako je bil cilj narodnih straž preprečiti izvoz živil v tujino. Na Štajerskem so ob ustanavljanju narodnih straž na lokalni ravni navadno ustanavljali še krajevne odseke Narodnega sveta za Štajersko. Plačilo pripadnikov narodnih straž je bilo prepuščeno občinam. Glavni Maistrov cilj pa je bil, da se narodne straže izoblikujejo v obmejnih krajih in za obrambo skladišč.

Na slovenskem Štajerskem so narodne straže nastajale že pred razpadom Avstro-Ogrske. Pri njihovem organiziranju se je najbolj zavzel Franjo Žebot, ki je kot član Narodnega sveta za Štajersko poskrbel za organizacijo narodnih straž po vsej slovenski Štajerski, predvsem pa na črti Cmurek–Špilje–Svečina–Sv. Križ–Sv. Duh na Ostrem vrhu. Njihov cilj je bil predvsem preprečiti izvoz hrane s svojih območij.⁴¹

V drugi polovici novembra 1918 so transporti s fronte prenehali prihajati in narodnih straž s tega vidika niso več potrebovali. Po drugi strani pa so narodne straže postale odveč tudi zato, ker so se mnogi za vojaško službo sposobni moški javili v narodne straže, da bi se izmaknili mobilizaciji v vojaške enote, ki so imele nalogo zavzeti severno mejo. General Maister je zato izvedel prestrukturiranje narodnih straž 5. decembra 1918 in močno omejil članstvo. Določil je, da v narodnih stražah lahko služijo le moški prebivalci, stari 30 let in več. Narodne straže so poslej delovale sporazumno z orožništvom. Tridesetega decembra 1918 pa so bile narodne straže v celoti razpuščene. Dobile so nalogo, da morajo vse orožje oddati orožniškim postajam.⁴²

Mariborska Zelena garda (Marburger Schutzwehr)

Zaradi nasilja, do katerega je v Mariboru prihajalo ob vračanju vojaštva s fronte, so mariborski meščani 3. novembra 1918 ustanovili mariborsko varnostno stražo *Marburger Schutzwehr*. General Maister je soglašal s tem, saj slovenske oblasti niso razpolagale z dovolj moštva, ki bi zagotavljalo varnost meščanom pred nasilniškim obnašanjem vračajočega se, lačnega in demoraliziranega vojaštva. Uradno je sicer veljalo, da je *Marburger Schutzwehr* ali Zelena garda podrejena generalu Maistru, toda dejansko mariborski Nemci tega niso priznavali in so delovali brez generalovih

⁴¹ Balkovec, *Prva slovenska vlada 1918–1921*, 86.

⁴² Petelinšek, *Maistrova prevratna doba*, 74–75.

odobritev.⁴³ *Marburger Schutzwehr* je bil nastanjen v Dravski kasarni in njegovi pripadniki so podali slovesno zaprisego pod poveljnikom podpolkovnikom Albertom Kodolitschem 4. novembra. Enota je sprva obsegala tri oficirje in 80 pripadnikov, vendar je moštvo že v enem tednu naraslo na 600 mož.⁴⁴

General Maister formiranja *Schutzwehra* ni mogel preprečiti, saj je v odločilnem položaju imel premalo moštva, ki bi zagotavljalo red in mir, ko so v mesto prihajali tisoči vojakov s fronte. Tako mu ni preostalo drugega, kot da je sprva dopuščal delovanje oborožene formacije in spremljal njeno početje ter razmišljal o tem, kako bi jo razorožil.

Glavna naloga *Schutzwehrovcev* je bila izvajati demobilizacijo vojaških povratnikov ter zagotavljati red in mir v mestu. *Marburger Schutzwehr* je imel pooblastilo, da so njihove patrulje in straže skrbale za red in mir na železniških postajah in železniških kompleksih v Mariboru. Vsem nezaposlenim je bilo zadrževanje na teh mestih strogo prepovedano. Dvanajstega novembra so proslavljali ustanovitev nove Republike Avstrije in razglasili Maribor za njen sestavni del. V teh dneh je bil *Schutzwehr* močnejši od enot generala Maistra. Nemci so namreč s samostojnimi razglasi in objavami v *Marburger Zeitungu* vabili ljudi v svojo gardo. Glavna težava v teh nemških enotah pa je bila slaba disciplina. Pripadniki so namesto, da bi ščitili mestno prebivalstvo in njegovo lastnino pred nasiljem vojaških povratnikov, sami kradli premoženje in nekajkrat tudi streljali na slovenske vojake. Do takega obstreljevanja med mariborskimi Nemci in Slovenci je prišlo 19. novembra, pri čemer so bili pobudniki Nemci. Žrtev je bil slovenski vojak dragonec Franc Vauhnik, ki je padel kot prva slovenska žrtev v novi državi. Obstreljevanja ter nasilje med slovenskim in nemškim moštvom so navadno potekala v gostilnah in v okajenem stanju. Tednik *Slovenski gospodar* je zato pozival slovenske fante, naj ne pijančujejo, saj so bile žrtve nacionalnih obračunov tudi smrtne.⁴⁵

Novo moštvo so v *Marburger Schutzwehru* vabili prek časopisa *Marburger Zeitung*. Zeleni gardi je namreč na začetku primanjkovalo pripadnikov, zato so težavo začasno reševali z najetimi Srbi, ki so se vračali iz avstrijskega ujetništva. General Maister je srbske povratnike iz ujetništva poslal na stražo na različne konce Maribora, da

⁴³ Žnidarič, »Prispevek k zgodovini Nemcev v Mariboru pred razpadom Avstro-Ogrske in po njem«, 20.

⁴⁴ Steinböck, *Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919*, 3.

⁴⁵ Petelinšek, *Maistrova prevratna doba*, 99–102.

so stražili v okviru Zelene garde.⁴⁶ Kmalu pa se je pokazalo, da je zaradi novega srbskega moštva prišlo do več incidentov v mestu, in so Srbe odpeljali iz Maribora. Da bi povečali število pripadnikov *Schutzwehra*, so mestne oblasti z mariborskim županom dr. Schmidererjem na čelu obljubljale pripadnikom dnevno plačilo 5 kron, prejem vojaške opreme in popolno oskrbo v kasarni.⁴⁷

Sedemnajstega novembra 1918 so člani mariborskega občinskega sveta sprejeli sklep, da se morajo *Schutzwehru* pridružiti vsi moški, stari od 18 do 50 let. Izvzeti so bili le nekateri poklici, na primer zaposleni pri železnici, v mestni upravi, na pošti, v šolah in duhovščina. Izstop iz formacije ni bil mogoč. V *Schutzwehr* so tako vstopili vsi mariborski Nemci, sposobni za vojaško službo, ki niso odšli v rezervne enote redne avstrijske vojske v Lipnico. Tam je namreč stotnik Oskar Fröhlich že 13. novembra 1918 pozval vse nemške vojake 26. strelskega, 5. dragonskega in 47. pehotnega polka, da se javijo v lipniški kasarni in formirajo nov polk.

Za 20. november 1918 je bil odrejen prihod vseh oficirjev *Marburger Schutzwehra* v Dravsko kasarno. Odredbo je podpisal župan dr. Schmiderer. Čeprav je število pripadnikov Zelene garde močno naraslo, pa je bila njihova funkcija spremenjena, saj v drugi polovici novembra vojaški transporti povratnikov s fronte v mesto niso več prihajali. Triindvajsetega novembra je moštvo nemške garde štelu že tisoč petsto mož in sto oficirjev, po mestu pa so se širile govorice, da nameravajo Nemci s protesti prevzeti oblast v mestu.⁴⁸

General Maister je opazoval dogajanje v Zeleni gardi, in potem ko so vojaški transporti v mesto prenehali prihajati, sklenil, da bo nadaljnje delovanje nemškemu moštvu onemogočil. Skoval je načrt za razorožitev.

Slovenske vojaške sile na Spodnjem Štajerskem

General Maister se je zavedal, da brez oboroženih enot ne bo mogel zagotoviti slovenske oblasti na Spodnjem Štajerskem. Uradi v mestih so bili namreč še vedno popolnjeni z nemškimi uslužbenci in meščanstvo v mestih je bilo predvsem nemško usmerjeno. Red in mir v mestu Maribor pa je zagotavljala nemška varnostna

⁴⁶ Ibid., 115.

⁴⁷ Ibid., 108–109.

⁴⁸ Jenuš, »‘Es gibt einen Meister über alle irdische Maister‘. Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918–1919«, 226.

straža. Da bi povečal svoje moštvo, je Maister 4. novembra na železniški postaji v Mariboru pregovoril sto mož 2. gorskega strelskega polka, ki so bili Slovenci in so se vračali v Ljubljano. Bili so mu pripravljeni pomagati pri vzpostavljanju oblasti na Spodnjem Štajerskem. Prav tako je na njegovo stran pristopilo 150 srbskih vojakov, ki so se vračali iz avstrijskega ujetništva. Njihovo sodelovanje je bilo za Maistra pomembno, saj so predstavljali antanto, po drugi strani pa so med nemškim meščanstvom vzbujali odpor.⁴⁹

Da bi pridobil več moštva za vojaške naloge, se je Maister odpravil v Ljubljano. Upal je, da bo dobil vojaško pomoč, s katero bi zaščitil slovenske interese na Štajerskem. Ugotovil je, da je položaj v zvezi z vojaštvom v Ljubljani še slabši kot na Štajerskem in da se bo moral zanesti na lastno iznajdljivost ter podporo slovensko zavednih Štajercev. Tako je že ob vračanju v Maribor za sodelovanje pridobil dvesto vojakov iz Celja. Tem se je konec meseca pridružilo še dvesto slovenskih vojakov iz Celja. Celjska kasarna je bila namreč do konec novembra 1918 podrejena Maistrovemu vojaškemu poveljstvu (SHS vojaško poveljstvo za Spodnji Štajer).⁵⁰

Narodna vlada SHS v Ljubljani je 8. novembra 1918 izdala razglas poverjenika za obrambo dr. Lovra Pogačnika, da se morajo vsi moški od 18. do 40. leta javiti vojaškim organom v Borovljah, Celju, Ljubljani ali Mariboru. Oblasti so odredile, da bo vojaška služba trajala mesec dni, in ne štiri leta, kar je bilo po koncu štiriletne vojne pomembno, saj so bili moški vojskovanja naveličani in večinoma niso bili navdušeni za še eno dolgotrajno vojno. Prav zaradi naveličanosti moškega prebivalstva na vojno odziv na vojaški poziv ni bil idealen. Ljubljanske oblasti so se zavedale, da bo mlada država potrebovala vojaško silo zaradi **nedorečenih** mej na narodnostno mešanem mejnem ozemlju.

Na podlagi Pogačnikovega razglasa je tudi general Maister razglasil mobilizacijo 9. novembra 1918. Ta je obsegala letnike od 1879 do 1900.⁵¹ Slovincem je bilo določeno, da se morajo vsi za vojsko sposobni moški teh letnikov do 18. novembra zgласiti na vojaških uradih v Celju in Mariboru.⁵²

Nemška štajerska deželna vlada je na Maistrovo mobilizacijo odgovorila s pozivom dunajski vladi, naj pošlje na pomoč italijanske enote, ki bi zasedle sporna ozemlja

⁴⁹ Kladnik, »General Rudolf Maister«, 470–471.

⁵⁰ Penič, »General Rudolf Maister in boj za slovensko severno mejo v letih 1918–1920«, 30.

⁵¹ Steinböck, Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919, 5.

⁵² Kladnik, »General Rudolf Maister«, 471.

na Štajerskem. Dunajska vlada je predlog 20. novembra 1918 zavrnila. Avstrijski kancler Karl Renner je upal, da bo sklenil kompromis z Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov.⁵³ Po drugi strani pa je bil general Maister deležen tudi številnih kritik Narodne vlade SHS v Ljubljani, ki je želela Maistrov mobilizacijski ukaz omejiti in mobilizacije oprostiti uslužbenca javnih obratov, železnic, obolele in invalide.⁵⁴

Novembra je general Maister formiral Mariborski pešpolk, Celjski pešpolk, Tržaški bataljon, Topniško poveljstvo Maribor, Mariborski dragonski polk in Letalsko stotnijo Maribor.⁵⁵

Mariborski pešpolk je nastal 21. novembra iz 1960 mož pod poveljstvom polkovnika Avgusta Škabarja. V Kraljevini SHS je bil polk preimenovan v 45. pešpolk. General Maister je v prevratnih dneh novembra 1918 poveljeval 4000 vojakom in 200 oficirjem. Poleg tega je bil pristojen še za vojaško poveljstvo za Spodnje Štajersko, mariborsko mestno poveljstvo, orožarno, intendanturo, provianturo, dve vojaški bolnišnici, obveščevalno službo, cenzuro, vojaško godbo in vojaško realko. V mariborski Kadetnici so namreč pod poveljstvom podpolkovnika Davorina Žunkoviča ustanovili prvo slovensko vojaško šolo – realko. Maistrovo SHS vojaško poveljstvo za Spodnji Štajer je bilo s sklepom Narodne vlade SHS 22. novembra 1918 preimenovano v Štajersko obmejno poveljstvo SHS v Mariboru.⁵⁶

Razorožitev mariborske Zelene garde

Takoj ko je ustanovil novi Mariborski pešpolk, je general Maister izoblikoval namero o razorožitvi nemške Zelene garde v Mariboru. Naslednji dan je iz Ljubljane pridobil naredbo za razorožitev, ki jo je izdalo poverjeništvo II. vojaškega okrožja pri Narodni vladi.⁵⁷ V tem času je Zelena garda štela kar 1600 pripadnikov. General Maister je 22. novembra podal navodila poveljnikom štirih razoroževalnih odsekov, ki jih je določil za namen akcije. Triindvajsetega novembra ob štirih zjutraj pa je akcija stekla. V tem času so pripadniki *Schutzwehra* večinoma spali na svojih domovih. Slovenci so najprej prekinili nemške telefonske zveze. Akcija

⁵³ Steinböck, *Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919*, 5.

⁵⁴ Jenuš, »‘Es gibt einen Meister über alle irdische Maister‘. Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918-1919«, 225.

⁵⁵ Kladnik, »General Rudolf Maister«, 472–473.

⁵⁶ Penič, »General Rudolf Maister in boj za slovensko severno mejo v letih 1918–1920«, 30.

⁵⁷ *Ibid.*, 30.

razoroževanja nemškega moštva je bila uspešno končana v samo 47 minutah. Nemci so bili presenečeni in se večinoma niso upirali. Uprla se je le straža v Dravski kasarni, kjer je bil ranjen poveljnik poročnik Zeno Gögl.⁵⁸ Maistrov načrt za akcijo je bil uspešen in akcija izpeljana z malo žrtvami. Ranjena sta bila dva nemška pripadnika. Slovensko vojaštvo je zasedlo Dravsko kasarno in zastražilo magistrat.

Slovenske oblasti v mestu so pozvale, da morajo *Marburger Schutzwehr* zapustiti vsi pripadniki, ki niso Mariborčani, in vsi, ki niso zaposleni v mestu.

Med razoroževanjem Zelene garde je tistega dne potekala še ena akcija slovenski vojakov, in sicer je iz Mežiške doline proti Velikovcu krenil Franjo Malgaj s svojimi vojaki – seveda v dogovoru z generalom Maistrom.

Med Maistrovim razoroževanjem nemškega *Schutzwehra* pa je Začasna narodna skupščina Nemške Avstrije (*Provisorische Nationalversammlung Deutschösterreichs*) 22. novembra 1918 odločila, da Štajersko pripade novi avstrijski državi, vendar brez tistih predelov, ki so poseljeni izključno s Slovenci. Po tej odločitvi bi v novo avstrijsko državo pripadala tudi Maribor in Ptuj z okolico. Vendar je Avstrijce prehitel general Maister s svojo hitro in odločno akcijo. Zaradi pomanjkanja živil se je bila tudi mlada avstrijska država prisiljena pogajati z Državo SHS in ostati z njo v dobrih odnosih.⁵⁹ Štajerska deželna vlada si je pri državni vladi na Dunaju poskušala pridobiti soglasje, da bi mejno območje na Spodnjem Štajerskem zasedla italijanska vojska, ki je bila vojska antante, vendar se dunajske oblasti niso strinjale in so 20. novembra 1918 odklonile predlog.⁶⁰

Maistrova zasedba severne meje na Spodnjem Štajerskem

Petindvajsetega novembra se je začela Maistrova zasedba slovenskega mejnega ozemlja na Štajerskem z enotami Mariborskega pešpolka. Maistrov namen je bil z vojaško zasedbo zagotoviti, da bi bilo sporno ozemlje na mirovni konferenci priznано mladi južnoslovanski državi. Podatke o etnični meji na Štajerskem je Maister dobil od izvedenca dr. Franca Kovačiča.⁶¹

⁵⁸ Steinböck, Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919, 5.

Matej Petelinšek omenja poročnika s priimkom Gug(e)l, str. 124.

⁵⁹ Scharf, *Der Verlust der Südsteiermark*.

⁶⁰ Steinböck, Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919, 5.

⁶¹ Penič, »General Rudolf Maister in boj za slovensko severno mejo v letih 1918–1920«, 32.

Najprej je akcijo zavzemanja Špilj (*Spielfeld*) začela enota, sestavljena iz bivših srbskih vojnih ujetnikov, ki je prisilila nemško stražo k umiku v smeri kraja Ehrenhausen.⁶² Maistrove enote so nadaljevale akcijo in že 26. novembra 1918 uspešno zasedle Špilje, zaradi česar so se oblasti v Gradcu zelo vznemirile. Kot odgovor na Maistrovo potezo je graško vojaško poveljstvo (*Militärkommando Graz*) poslalo polkovnika Rudolfa Passyja v Maribor, vendar brez jasnih navodil. Passy je bil uradno pooblaščenec nemško-avstrijskega Odbora za javno varnost (*Wohlfahrtsausschuss*) in graškega *Militärkommanda*.⁶³

Sedemindvajsetega novembra sta general Maister in polkovnik Passy v Mariboru podpisala pogodbo, da lahko »jugoslovanske čete« zasedejo slovensko narodno ozemlje na Štajerskem in Koroškem do črte Radgona–Pridova–Gornja Purkla–Brunnsee–Št. Vid ob Vogavi–Ernovž–Krnski grad–Feldkirchen–Beljak–Šmohor. V pogodbi je bilo zapisano, da je namen zagotoviti oskrbo in varnost prebivalstva, ne pa določati meje novih nacionalnih držav. Prav tako je pogodba predvidevala, da se bo avstrijski Volkswehr proti oddelkom generala Maistra vzdržal vsake sovražnosti, hkrati pa Maistrovi vojaki ne bodo prestopali meje, določene s pogodbo.⁶⁴

Pogodba pa ni bila sprejemljiva niti za oblasti na Dunaju niti za oblasti v Ljubljani. Dunajski Državni urad za zunanje zadeve (*Staatsamt für Äusseres*) je dan po sprejetju pogodbe ostro protestiral pri ljubljanski Narodni vladi, saj podpisnika nista imela pooblastil za sklepanje dogovorov. Tudi deželne oblasti v Celovcu in Gradcu so sporazum zavrnil. Ljubljanska vlada, ki jo je vodil predsednik Josip pl. Pogačnik, je Dunaju odgovorila, da pogodbe ne bo ratificirala. Predlagala je, da se dogovor jemlje kot podlaga za načrtovana pogajanja. Iz Ljubljane pa je Maister prejel opozorilo, naj več ne sklepa političnih pogodb, ker je njegov delokrog izključno vojaški. Prav tako je Pogačnik očital Maistru, da preveč upošteva štajerski narodni svet, čeprav bi moral v prvi vrsti slediti navodilom narodne vlade.⁶⁵ Ljubljansko Narodno vlado SHS je skrbel predvsem tisti del pogodbe, ki se nanaša na mejo na Koroškem. Po tej pogodbi bi namreč slovenska stran zasedla tudi Celovec. Slovenske oblasti pa so se bale, da jim velikega mesta ne bo uspelo

⁶² Steinböck, Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919, 5.

⁶³ Jenuš, *General Rudolf Maister in izgubljene priložnosti Slovencev po veliki vojni*.

⁶⁴ *Pogodba med generalom Maistrom in polkovnikom Passyjem. Arhivalija meseca*. Pridobljeno 21. 8. 2019 z naslova: http://www.arhiv.gov.si/fileadmin/arhiv.gov.si/pageuploads/FOTOGALERIJA/Arhivalija/2018/November_2018/am_11_18_1.jpg.

⁶⁵ Jenuš, *General Rudolf Maister in izgubljene priložnosti Slovencev po veliki vojni*.

oskrbeti z zadostnimi količinami hrane.⁶⁶ Slovenska narodna vlada je tako ostro zavrnila Maistrovo pobudo za zasedbo celotnega slovenskega Koroškega in mu prepovedala kakršno koli vojaško akcijo čez mejo velikovškega okraja.⁶⁷

Maistrove enote so konec novembra na Štajerskem zasedle ozemlja do narodnostne meje na črti Lučane–Špilje–Cmurek–Radgona–Marenberg (Radlje) in Muto brez bojov. Generalu Maistru je tako kljub sočasni stavki nemških železničarjev v Mariboru uspelo izpolniti tisti del pogodbe, ki se je nanašal na Štajersko. Državni urad za zunanje zadeve z Dunaja je poslal protestno brzojavko ljubljanski Narodni vladi zaradi slovenske zasedbe Radgone in Špilj. Odgovor Dunaju iz Ljubljane je sicer bil, da to ozemlje pripada Državi SHS, general Maister pa je bil ukorjen, naj zaustavi prodiranje svojih enot.⁶⁸

Maistru je s svojo hitro akcijo uspelo rešiti situacijo na Spodnjem Štajerskem, medtem pa so bile razmere na Koroškem bistveno bolj težavne, saj je bil koroški *Volkswehr* bistveno močnejši od štajerskega. Nadporočnik Franjo Malgaj je s svojimi enotami prostovoljcev 30. novembra zasedel Pliberk in Velikovec in že naslednjega dne (1. decembra 1918 – to je bil dan, ko je bilo razglašeno Kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev) so ga sicer neuspešno napadle nemško-avstrijske čete iz Celovca. Ljubljanska Narodna vlada se je zaradi odkritih avstrijskih sovražnosti prestrašila in je generalu Maistru odvzela vse pristojnosti na Koroškem. Na začetku januarja je Maister poskušal poseči tudi na območje Prekmurja, vendar so ga močnejše madžarske sile zavrnille.⁶⁹

Slovenski prevzem oblasti v Mariboru

Razorožitvi nemške varnostne straže pa je sledil slovenski prevzem oblasti tudi na civilnem področju. Že 28. novembra 1918 je general Maister sodeloval pri odstititvi nemških sodnikov in nemških poštnih uradnikov v Mariboru. Te spremembe so bile povod za nemške stavke na sodišču in poštah, v železniških delavnicah. Vendar se je Narodna vlada hitro odzvala in je že 30. novembra dosegla prekinitev stavke, ker so bili nemški poštni in sodni uslužbenci odpuščeni ter namesto njih

⁶⁶ Balkovec, *Prva slovenska vlada 1918–1921*, 68.

⁶⁷ Lojze Ude, »Ob stoletnici Maistrovega rojstva«, v *Rudolf Maister, sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934*, (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2018), 222–223.

⁶⁸ Balkovec, *Prva slovenska vlada 1918–1921*, 87.

⁶⁹ Grdina, »Odločilna dan in noč v novembru 1918«, 82–83.

nameščeni slovenski. Večja težava so bili železničarji. Ti so namreč stavkali vse od 29. novembra do 14. decembra. Maister je bil prepričan, da želijo delavci s stavko odrezati zveze Maribora proti jugu. Šele 2. decembra 1918 je obratno nadzorstvo v Ljubljani prevzelo vse železniške proge na slovenskem ozemlju in uvedlo slovenščino za uradni jezik. Železniška stavka v Mariboru pa je bila končana po tem, ko so delavci iz okoliških krajev in s Primorskega prevzeli delo.⁷⁰

Drugega decembra 1918 so Slovenci prevzeli uradovanje mestni policiji in Narodna vlada v Ljubljani je na čelo mestne policije postavila dr. Ivana Senekoviča. Sredi decembra 1918 je Narodna vlada v Ljubljani sklenila odpustiti vse državne uslužbenke neslovanskega porekla. Ti so prejeli dekret in prenehali prejemati plačo. Če niso delovali proti Kraljestvu Srbov, Hrvatov in Slovencev, so prejemali manjšo finančno podporo. Nameščanje slovenskih kadrov v državno upravo pa je potekalo še celo leto 1919.⁷¹

Krona slovenskega prevzema oblasti v Mariboru je bil 2. januar, ko je bil za vladnega komisarja razglašen Vilko Pfeifer, prejšnji nemški župan dr. Schmiderer pa odstavljen. Občinska uprava je bila ob nastopu Vilka Pfeiferja popolnoma nemška, tako da ni imel komisar med uradništvom in v mestni policiji nobenega Slovenca. Občina je uradnike, ki niso obvladali slovenskega jezika (ali ga niso hoteli govoriti), začela množično odpuščati. Slovenci, ki so zasedli uradniška mesta po spremembi, so bili večinoma priseljenci s Primorskega, ki je pripadalo Italiji, in slovenskega Koroškega, ki je pripadalo Avstriji.⁷² Slovenske oblasti so bile pri menjavi nemškega osebja tako temeljite, da so Slovenci prevzeli službe celo na veterinarskem področju. Slovenska občinska uprava je začela tudi sloveniti ulice v mestu.

Nemško prebivalstvo z ukrepi poslovenjanja Maribora ni bilo zadovoljno in na pripadnike slovenskih oblasti so bila naslovljena številna grozilna pisma. General Maister se je zato odločil, da bo red in mir v mestu zagotovil s talci. Tretjega januarja 1919 je določil 21 talcev izmed uglednih nemških meščanov in zagrozil z njihovo ustrelitvijo, če bi se Nemci nasilno upirali novi slovenski oblasti in uresničili svoje grožnje. Jemanje talcev je bila stara avstro-ogrska praksa, s katero je monarhija leta

⁷⁰ Žnidarič, »Prispevek k zgodovini Nemcev v Mariboru pred razpadom Avstro-Ogrske in po njem«, 21.

⁷¹ Ibid.

⁷² Aleksandra Berberih - Slana, »Uprava v Mariboru 1919–1929«, v *Studia Historica Slovenica*, št. 2-3 (2006), 422–423.

1914 zagotavljala varnost na Balkanu. Graško časopisje pa se je na to Maistrovo potezo odzvalo zelo negativno. Štajerski deželni glavar dr. Wilhelm Edler von Kaan se je z delegacijo odpravil v Maribor, da bi interveniral.⁷³ Avstrijska vlada pa je zahtevala izpustitev talcev in zagrozila, da bo tudi sama zapirala Slovence kot talce, če nemški talci ne bodo izpuščeni. Tudi ljubljanska Narodna vlada je menila, da je general z jemanjem talcev šel predaleč in da bi lahko uporabil druga, bolj kulturna sredstva.⁷⁴ Rezultat pogovorov med nemškimi štajerskimi deželnimi oblastmi in slovenskimi je bil, da je general Maister ukrep preklical in vsi talci so bili izpuščeni in brez kakršnih koli poškodb.

Z vidika takrat veljavnega mednarodnega prava institut jemanja talcev sicer ni bil prepovedan, so pa Nemci dogodek izkoristili in prikazovali slovenskega generala kot nasilneža, ki je uzurpiral nemško oblast v mestu. Jemanje talcev so prepovedale šele ženevske konvencije (IV. ženevska konvencija) 12. avgusta 1949.⁷⁵ Pred tem pa je bilo prepovedano streljanje talcev za dejanja drugih oseb, in sicer že s haaškim vojnim pravom. To pomeni, da jemanje talcev v letih 1918/1919 izrecno ni bilo prepovedano z mednarodnimi pogodbami, proti mednarodnemu običajnemu pravu pa je bila nedvoumno usmrnitev talcev. Ker je general Maister talce izpustil in do sankcij proti njim ni nikoli prišlo, mu glede na tedanje stanje mednarodnega prava ni mogoče očitati ravnanja proti mednarodnemu pravu.⁷⁶ Dodatni razlog, da je Maister talce izpustil, je bil verjetno tudi v tem, da se je v državi vse bolj uveljavljala centralizirana oblast (iz Beograda), ki je segala tudi na vojaško področje. Tako je za slovenske enote ob meji od 5. januarja 1919 veljal ukaz, da je za vsako akcijo potrebno soglasje Vrhovnega poveljstva v Beogradu.⁷⁷ Vojaško gledano je sicer II. vojaško okrožje s centrom v Ljubljani obstajalo vse do 1. februarja 1919, ko je bila vzpostavljena namesto tega Dravska divizijska oblast pod vodstvom generala Krste Simljanića.⁷⁸

Avstrijska vlada pa je na začetku leta 1919 sporočila v Ljubljano, da bo v svoje državno ozemlje vključila sodne okraje, občine in naselja in med njimi tudi Maribor

⁷³ Steinböck, *Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919*, 11.

⁷⁴ Jenuš, »'Es gibt einen Meister über alle irdische Maister«. Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918-1919«, 227–228.

⁷⁵ Ženevska konvencija o zaščiti građanskih lica za vreme rata, http://www.tuzilastvorz.org.rs/upload/Regulation/Document__sr/2016-05/zen_konvencija_4_lat.pdf

⁷⁶ Ude, »Vojaške akcije Rudolfa Maistra v Mariboru 1918/1919 v luči mednarodnega prava«, 24–25.

⁷⁷ Grdina, »Odločilna dan in noč v novembru 1918«, 83.

⁷⁸ Vlatka Dugački in Krešimir Regan. Zaboravljeni vojskovođa Nikola pl. Ištvanović. (Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest, 2018). Pridobljeno 20. 8. 2019 z naslova: <https://hrcak.srce.hr/file/316804>.

ter Ptuj. Avstrijski Nemci so tako vse do januarja 1919 priznavali reko Dravo kot mejo med avstrijskim in jugoslovanskim ozemljem.

Obisk ameriške študijske komisije v Mariboru

Sedemindvajsetega januarja 1919 je bil napovedan prihod polkovnika Shermana Milesa z ameriško komisijo v Maribor. Miles je bil vodja ameriške študijske komisije za srednjo Evropo, ki naj bi preučila sporna mejna vprašanja in je poročila ter ugotovitve pošiljala ameriški mirovni delegaciji v Parizu. Tako si je želel Sherman Miles ogledati tudi dogajanje na demarkacijski črti na Štajerskem. Njegova delegacija si je ogledala Cmurek in Radgono, od tam pa je prišla v Maribor.⁷⁹ Mariborski Nemci so se na njen prihod temeljito pripravili. V mesto so povabili še druge štajerske Nemce, ki so prišli iz mest na slovenskem Štajerskem, nekateri pa celo iz Gradca. V mestu so uprizorili množične proteste, ki so bili nenapovedani. Da so bile nenapovedani, je bilo logično, saj slovenske oblasti takih protestov ne bi dovolile. Večina protestnikov je bila opremljena z nemškimi zastavicami – frankfurtericami – v nemških nacionalnih barvah. Tako so hoteli pokazati pripadnikom ameriške študijske komisije, da je Maribor nemško mesto.

Polkovnik Miles se je sestal z generalom Maistrom in predstavniki slovenske oblasti. Število protestnikov v mestu pa je skokovito naraščalo. Nemški delavci so zapuščali delovna mesta in so prihajali na ulice. Sprevod je vodila železničarska godba. Pouk je bil prekinjen na vseh mariborskih šolah, gimnaziji in realki, da so lahko učenci in dijaki sodelovali na protestih. Nemški protestniki so se obračali proti zgradbi mestnega magistrata. Slovenskih stražnikov je bilo le dvajset.⁸⁰

Nemški protestniki so zahtevali, da jih sprejme podpolkovnik Miles, ta pa se je izgovoril, da je v Mariboru na zasebnem obisku, in ni bil voljan sprejeti delegacije protestnikov.

Slovenske oblasti na množične proteste niso bile pripravljene. Na Glavnem trgu se je trlo protestnikov in mestna policija ni mogla zagotavljati reda in miru, zato so na pomoč poklicali vojaško posadko. Po nekaterih ocenah se je v mestu zbralo

⁷⁹ Jenuš, »‘Es gibt einen Meister über alle irdische Maister‘. Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918-1919«, 228.

⁸⁰ Ibid., 229.

3800 Nemcev, njihovih privržencev in prav gotovo tudi veliko radovednežev. Da so bili med protestniki tudi radovedneži, govori dejstvo, da je bilo med žrtvami tudi precej Slovencev. Protestniki so želeli slovenski straži iztrgati orožje iz rok. V vsesplošnem prerivanju na mestnem trgu pred Rotovžem so postali vse bolj nasilni in grozili slovenskim stražarjem. Po nekaterih poročilih je proti slovenskim vojakom, ki so držali stražo, padel tudi posamičen strel protestnikov. Poveljujoči poročnik pa je vojakom naročil, da ne smejo streljati, če ne bodo streljali civilisti.⁸¹ Stražarji so sprva streljali v zrak v opozorilo razjarjeni množici, vendar se ljudje niso umirili. V samoobrambi in spontano so slovenski stražarji začeli streljati po ljudeh. Protestniki so se začeli brezglavo umikati s trga in devet do trinajst jih je padlo, osemnajst do šestdeset je bilo ranjenih.⁸² Številke o žrtvah so različne. Lojze Ude⁸³ npr. navaja devet mrtvih in osemnajst ranjenih, Franz Josef Schober pa enajst mrtvih in šestdeset ranjenih.⁸⁴

Po dogodku so časniki objavili imena in priimke žrtev strellov na Glavnem trgu, in po njih sodeč, so bile žrtve predvsem Slovenci. Poleg smrtnih žrtev je bilo veliko protestnikov tudi ranjenih. O dogodkih so nemudoma obvestili Maistra in Milesa. Miles je bil pretresen, saj se je zavedal, da je povod za neljube dogodke v mestu prav njegov obisk.⁸⁵ Nemci so dogodek razglasili za *mariborsko krvavo nedeljo* (*Marburger Blutsonntag*), da bi prikazali jugoslovanske oblasti v Mariboru kot okrutne in nemškemu prebivalstvu nenaklonjene.⁸⁶

Predsednik ameriške komisije Sherman Miles je ob teh dogodkih generalu Maistru sicer zagotovil, da dogodki ne bodo vplivali na odločitev antantne komisije o poteku meje med obema državama, pa vendarle se je pozneje pokazalo, da so vplivali. Tako je ameriška delegacija na mirovni konferenci podpirala predvsem avstrijske razmejitvene zahteve.⁸⁷

⁸¹ Ude, »Vojaške akcije Rudolfa Maistra v Mariboru 1918/1919 v luči mednarodnega prava«, 30.

⁸² Grdina, »Odločilna dan in noč v novembru 1918«, 83.

⁸³ Ude, »Vojaške akcije Rudolfa Maistra v Mariboru 1918/1919 v luči mednarodnega prava«, 24.

⁸⁴ Franz Josef Schober, *Vom Leben an der Grenze* (Graz: Artikel-VII-Kulturverein für Steiermark, 2009), 105.

⁸⁵ Jenuš, »'Es gibt einen Meister über alle irdische Maister'. Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918-1919«, 231.

⁸⁶ Grdina, »Odločilna dan in noč v novembru 1918«, 83.

⁸⁷ Žnidarič, »Prispevek k zgodovini Nemcev v Mariboru pred razpadom Avstro-Ogrske in po njem«, 22.

Sedemindvajsetega januarja zvečer je štajerski deželni glavar dr. Wilhelm Edler von Kaan poklical avstrijsko ministrstvo za zunanje zadeve in zahteval, da vloži protest pri antantnih silah zaradi domnevno kriminalnih dejanj slovenskih oblasti v Mariboru. Protestna nota je bila poslana z obrazložitvijo, da Slovenci niso sposobni upravljati narodnostno mešanega območja, na Komisijo za premirje pod italijanskim vodstvom na Dunaju, predsedniku ameriške študijske komisije in britanskemu vojaškemu pooblaščenцу ter predstavnikom vseh nevtralnih držav in antantnih sil.⁸⁸

Tragična mariborska nedelja pa ni bila edini tak dogodek na območju Štajerskega. Dvaindvajsetega februarja 1919 je prišlo do streljanja na protestnike tudi v Gradcu. Dogodek je navadno poimenovan kot *graška sobota*. Tam so namreč komunisti uprizorili množične proteste, pri čemer je prišlo do streljanja žandarmerije na protestnike. Poleg štirih smrtnih žrtev je bilo 13 protestnikov težje ranjenih.⁸⁹ Podobno so se odzvale avstrijske oborožene sile na Dunaju že 12. novembra 1918, ko so pripadniki *Volkswehra* streljali na avstrijsko Rdečo armado, ki jo je vodil Egon Erwin Kisch, pa tudi pozneje, 18. aprila in 15. junija 1919, ko so policijske oblasti streljale na nasilne protestnike.⁹⁰ Pri tem naj opozorimo, da po koncu prve svetovne vojne oblasti na območju propadle dvojne monarhije po eni strani niso bile pripravljene na ravnanje v množičnih protestih, po drugi strani pa je bila občutljivost za človeška življenja manjša, saj so bile v času velike vojne smrtne žrtve vsakodnevna zadeva. Vse to je pripomoglo k temu, da so se tudi v Mariboru zgodili strelji na nasilne protestnike, saj oblasti niso bile pripravljene na množične proteste, protestniki pa so bili nasilni do slovenske straže, ki je streljala v samoobrambi.

Slovenske oblasti so se na tragične proteste odzvale tako, da je general Maister naslednji dan izdal ukaz o preprečevanju kaljenja miru v mestu, poverjenik Narodne vlade za prosveto Verstovšek pa je 29. januarja razpustil mariborsko gimnazijo, realko in učiteljišče, ker so se ravno njihovi dijaki oziroma študenti v veliki večini udeležili protestov. Profesorji teh šol so bili odpuščeni.⁹¹

⁸⁸ Jenuš, »‘Es gibt einen Meister über alle irdische Maister’. Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918-1919«, 233.

⁸⁹ Heimo Halbrainer, *Massaker an »Kommunisten« in Graz. Die Unruhen vom 22. februar 1919*. Pridobljeno 14. 8. 2019 z naslova: https://www.kpoe-steiermark.at/hosts/www.kpoe-steiermark.at/phpwcms_filestorage/dba7f4a1aa879be43df6f114fac96a82.pdf.

⁹⁰ Prieschl, *Die Einsätze der Volkswehr*.

⁹¹ Kladnik, »General Rudolf Maister«, 475.

Nemški napad na Lučane in Radgono

Zaradi nezadovoljstva z demarkacijsko črto so avstrijski Nemci nekajkrat na območju Štajerske prekoračili določeno črto in vpadli na slovensko stran, čeprav so graške oblasti zatrjevale, da se nameravajo držati dogovora in ne nameravajo napadati jugoslovanskih posadk. Prvi tak pojav je bil napad na Lučane (*Leutschach*) 14. januarja 1919. Avstrijci so napadli slovenske vojaške posadke in te so njihov napad odbile. Napadalci so se po odgovoru slovenskih sil razbežali. Štajerski deželni glavar je na ta dogodek odgovoril, da je bil napad načrtovan na lokalni ravni in graške oblasti zanj niso vedele. Po novici, objavljeni v Slovenskem gospodarju 16. januarja 1919, pa je do napada prišlo zaradi hujskanja nemško usmerjenega kaplana pri nedeljski maši proti Jugoslovanom.⁹²

Po 27. januarju so mariborski Nemci razmišljali o napadu na Maribor, vendar do tega ni prišlo. So pa nemške enote *Heimwehra* pod poveljstvom nadporočnika Johanna Mikla⁹³ napadle slovensko stražo v Radgoni (*Bad Radkersburg*) 4. februarja 1919 in s tem prestopile demarkacijsko črto.

Slovenske enote so zasedle Radgono že 1. decembra 1918 in jo ves čas držale v svojih rokah. Šestindvajsetega decembra 1918 je bilo v Radgoni tudi veliko zborovanje za prekmurske Slovence, na katerem je bil navzoč tudi general Maister. Slovenske oblasti so Radgono videle kot pot do Prekmurja in prekmurskih Slovencev.⁹⁴

Nemci so želeli dobiti Radgono zase in so na lokalni ravni pripravili oborožen napad na mesto. V kraju Straden je 26. januarja 1919 zdravnik dr. Willibald Brodmann organiziral *Heimwehr* na podlagi ukaza graškega poveljstva (*Militärkommando Graz*) iz novembra 1918. Takrat so v Gradcu ukazali ustanavljati obrambne oborožene enote in na podlagi tega so nastajale predvsem enote *Volkswehra*, blizu Radgone pa *Heimwehr*.⁹⁵ Franz Josef Schober omenja, da so Avstrijci za napad

⁹² »Napad nemških divjakov na Lučane«, v *Slovenski gospodar*, št. 3 (16. 1. 1919), 1.

⁹³ Johann Mikl je bil nemški poveljnik, rojen v Zenkovcih (*Zelting*). Njegov oče je bil Nemec, mati pa Slovenka (roj. Dervarič). Tekoče je govoril slovensko, nemško in madžarsko. V avstrijskih virih se omenja tudi kot Hans Mikl. Leta 1922 je priimek spremenil v Mickl. Med drugo svetovno vojno je napredoval v generalpodpolkovnika nemškega *Wehrmacht*a in nazadnje poveljeval tudi 392. legionarski plavi diviziji v Jugoslaviji v bojih proti partizanskim enotam, pri čemer je bil težje ranjen in je ranam podlegel v bolnišnici na Reki. Po vojni so po njem poimenovali vojašnico v avstrijski Radgoni.

⁹⁴ Schober, *Vom Leben an der Grenze*, 99.

⁹⁵ Schober, *Vom Leben an der Grenze*, 105.

zbrali okrog 150 domačinov prostovoljcev – Avstrijcev, Slovencev in Madžarov.⁹⁶ Marijan F. Kranjc pa na podlagi spominov Slovencev piše, da so Avstrijci zbrali kar dva tisoč oboroženih mož.⁹⁷

Avstrijski *Heimwehr* je izvedel vojaški napad na Radgono 4. februarja ob drugi uri zjutraj pod poveljstvom Johanna Mickla. Mesto je branila posadka 210 vojakov 6. čete Mariborskega polka pod poveljstvom nadporočnika Benedikta Zeilhoferja. Ta je bil izkušen oficir (doma iz Poljčan), ki je s svojo zavzetostjo dosegel, da Nemci mesta niso zasedli. Nadporočnik Zeilhofer je bil v bojih ranjen in je potem poveljeval iz zaklonišča. Pri tem mu je pomagal štabni narednik Ferdinand Ošlak. Slovenci so imeli v bojih razmeroma hude izgube.⁹⁸

Ob vesteh o dogajanju v Radgoni je general Maister pozval za pomoč karlovški bataljon, vendar je ta pomoč zavrnil. Maister je zato v naglici zbral dvesto prostovoljcev iz Prlekije, ki so pod poveljstvom Lojzeta Herzoga iz Ljutomera s seboj pripeljali tudi manjši top. Ranjenega nadporočnika Zeilhoferja je zamenjal stotnik Sagadin. Slovenske enote so mesto ponovno imele v svojih rokah 7. februarja. Vse to je bilo odraz učinkovite vojaške organizacije, ki jo je general Maister postavil ob demarkacijski črti in v zaledju, ter požrtvovalnosti slovenskih posadk v boju.⁹⁹

Slovenske posadke so se zaradi nemškega napada na Radgono želele zaščititi pred morebitnim napadom tudi na sosednje kraje. Tako je stotnik Rozina, ki je poveljeval slovenski posadki v Cmureku, od domačinov zahteval štiri do pet talcev kot zagotovilo, da Avstrijci ne bodo napadli vojaške posadke Mariborskega polka. Avstrijci so se pripravljali na napad na Cmurek, vendar so od tega odstopili, ko so slovenske enote dobile okrepitev. Položaj v Cmureku je bil zelo napet in domačini so pričakovali spopad. Razmere v mestu in okolici so se umirile, ko je bilo 8. februarja sklenjeno premirje med Avstrijci, ki jih je vodil dr. Franz Kamniker, in jugoslovansko posadko pod stotnikom Sagadinom v Radgoni. Devetega februarja je general Maister sklenil premirje z graško deželno vlado in določena je bila komisija za pripravo demarkacijske črte, v kateri so bili tudi francoski oficirji.¹⁰⁰ Julius Deutsch pa je avstrijskim enotam *Volkswehra* telefonsko izrečno prepovedal

⁹⁶ Ibid., 107.

⁹⁷ Marijan F. Kranjc, *Neprijazna radgonska soseda – general Johann Mickl in stotnik Josef Matl*. Pridobljeno 19. 8. 2019 z naslova: <http://freeweb.t-2.net/Vojastvo/dok/mickl-matl.doc>.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Schober, *Vom Leben an der Grenze*, 117–119.

kakršno koli vojaško akcijo na Štajerskem, da ne bi ogrozili pogajanj na mirovni konferenci.¹⁰¹

Sledila so pogajanja med graško in ljubljansko deželno vlado. Na Maistrov predlog je sodelovalo tudi nekaj francoskih oficirjev, ki so se tedaj zadrževali v Mariboru. Trinajstega februarja 1919 je bila v Mariboru podpisana mirovna pogodba med štajersko deželno vlado, *Militärkommandom* in Narodno vlado iz Ljubljane ter Štajerskim obmejnim poveljstvom o vzpostavitvi miru na vsem prostoru od Madžarske do Koroške. Z njo so bile vojaške operacije na Štajerskem končane.¹⁰² S pogodbo sta bili določeni severna demarkacijska črta, ki je niso smele prekoračiti avstrijske enote, in južna demarkacijska črta, ki je niso smele prekoračiti enote Štajerskega obmejnega poveljstva. Veljavnost obeh demarkacijskih črt je bila do odločitve pariške mirovne konference o dejanski meddržavni meji.¹⁰³ Jugoslovanske enote so se morale umakniti iz Cmureka (*Mureck*) in Lučan. Po sklenitvi mariborske pogodbe je prišlo do spopada le še pri Sobotah ob koroški meji 8. marca 1919, v katerem je bila slovenska posadka sprva pregnana, nato pa si je kraj ponovno pribojevala 12. marca 1919.¹⁰⁴

Čeprav je bila določena demarkacijska črta, pa je bilo stanje na obmejnem območju napeto vse do konca leta, saj so bili interesi lokalnega prebivalstva konfliktni in odnosi med Slovenci in avstrijskimi Nemci zaostreni.¹⁰⁵

Slovenske žrtve v Radgoni so bile zaman, saj je Radgona po sklepu mirovne konference pripadla Avstriji. Johanna Mickla pa so Avstrijci proglasili za častnega meščana Radgone in po njem poimenovali glavno vojašnico v mestu – *Mickl Kasserne*.¹⁰⁶

¹⁰¹ Prieschl, *Die Einsätze der Volkswehr*.

¹⁰² Scharf, *Der Verlust der Südsteiermark*.

¹⁰³ Ude, »Vojaške akcije Rudolfa Maistra v Mariboru 1918/1919 v luči mednarodnega prava«, 221.

¹⁰⁴ Lojze Penič, »General Rudolf Maister in boj za slovensko severno mejo v letih 1918–1920«, v Skozi čas. Zbornik Muzeja narodne osvoboditve Maribor za leto 2005 (Maribor: Muzej narodne osvoboditve Maribor, 2005), 33.

¹⁰⁵ Schober, *Vom Leben an der Grenze*, 129.

¹⁰⁶ Kranjc, *Neprijazna radgonska sosed*.

Določitev državne meje na Štajerskem

Čeprav so bile vojaške akcije končane, pa so bili interesi štajerskih Nemcev po Spodnjem Štajerskem še živi. Tako so se spomladi 1919 v nemških vrstah pojavile ideje o plebiscitu na tem območju. Tridesetega aprila 1919 je štajerski deželni glavar v deželnem zboru zahteval plebiscit na spornem ozemlju Spodnjega Štajerskega.¹⁰⁷ Pri tem so imeli avstrijski Nemci podporo predvsem Italijanov, ki so kot antantna sila želeli, da Maribor postane del avstrijske države. Meja na Štajerskem je bila dokončno določena 10. septembra 1919 z mirovno pogodbo v Saint Germainu, in sicer tako, da je Maribor ostal Kraljestvu SHS, Radgono pa je dobila Republika Avstrija.

Na mirovni konferenci v Parizu so avstrijska, italijanska in ameriška delegacija zahtevale, da naj o državni pripadnosti Maribora, Ptuja, Ljutomera in štajerskega Podravja odloči plebiscit. Vendar je bil ta predlog zavržen, ker je jugoslovanska delegacija na svojo stran pridobila francoskega in britanskega predstavnika, pozneje pa tudi ameriškega. Francoski predstavnik se je pri obrambi jugoslovanske strani med drugim skliceval na devetmesečno zasedbo Maribora s štajerskim Podravjem s strani jugoslovanske vojske.¹⁰⁸

Vrhovni svet mirovne konference v Parizu je razmejitveno črto mariborske pogodbe potrdil z majhnimi spremembami in jo 30. avgusta 1919 določil za državno mejo. V Avstriji je ostalo pretežno slovensko narodnostno mešano ozemlje ob Radgoni, Špilju, Lučanah in nad Muto.¹⁰⁹

Z novo mejo je na področju Spodnjega Štajerskega ostalo veliko Nemcev, in nasprotno, precej Slovencev je prišlo pod avstrijsko državo. Pri tem je treba upoštevati, da se je nemško uradništvo s Spodnjega Štajerskega izselilo v Republiko Avstrijo, z njim pa tudi del mestnega prebivalstva. Ne glede na to je bil Nemcem v času jugoslovanske kraljevine zagotovljen status narodne manjšine. Nemška narodna manjšina v Kraljevini SHS pa med obema vojnama ni opustila želje po priključitvi Spodnjega Štajerskega Republiki Avstriji in je tudi ni skrivala.¹¹⁰

¹⁰⁷ Žnidarič, »Prispevek k zgodovini Nemcev v Mariboru pred razpadom Avstro-Ogrske in po njem«, 23.

¹⁰⁸ Ude, »Ob stoletnici Maistrovega rojstva«, 221–222.

¹⁰⁹ Penič, »General Rudolf Maister in boj za slovensko severno mejo v letih 1918–1920«, 33.

¹¹⁰ Mateja Ratej, »Kraji na slovenskem Štajerskem in Maribor v letih 1918–1941«, v *Studia Historica Slovenica*, št. 2-3 (2006), 445–466.

Maister general v Kraljevini SHS

Osemindvajsetega novembra 1919 je bil Maister kot general vključen v vojsko Kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev in vodil Labotski odred v uspešni ofenzivi na Koroškem. Leta 1921 je bil leto dni mestni poveljnik v Mariboru. Drugega oktobra 1923 je bil upokojen kot divizijski general vojske Kraljevine SHS skupaj z vrsto starejših nekdanjih avstrijskih oficirjev, čeprav je bil tedaj star šele 49 let. K upokojitvi je prispevala birokracija visokih srbskih oficirjev in generalov v jugoslovanski vojski.¹¹¹ Po sklepu jugoslovanskega obrambnega ministrstva so bili takrat vsi starejši oficirji, ki so služili avstro-ogrski armadi, upokojeni.¹¹² Tako kot drugi bivši avstro-ogrski oficirji je bil tudi general Maister za beograjske oblasti moteč in zato prezgodaj upokojen.

Sklep

General Maister je ob slovenskem prevzemanju oblasti na Spodnjem Štajerskem preprečil avstrijskim Nemcem, da bi uveljavili priključitev Republiki Avstriji. S hitro in odločno akcijo je zbral in organiziral slovensko vojaštvo, da je zasedlo in zavarovalo severno mejo na vzhodu države. Zaradi kaotičnih razmer in nasilništva nemške strani pa je bil prisiljen tudi v zaostrene ukrepe in z njimi zavarovati novo jugoslovansko oblast. S priključitvijo Spodnjega Štajerskega je general Rudolf Maister omogočil tudi poznejšo priključitev Prekmurja, saj ta brez vključenosti štajerskega ozemlja v Kraljestvo SHS ne bi bila mogoča. Čeprav se je Maistrova vojaška kariera končala z grenkim priokusom, pa je njegov prispevek k priključitvi slovenskega ozemlja na Štajerskem matici naroda neizmeren.

¹¹¹ Hartman, »General Rudolf Maister, častnik in osebnost«, 14.

¹¹² Senica, »Bil je dober in prijeten, a hkrati neizprosni mož. Pogovor z Borutom Maistrom«, 232.

Literatura in viri

Bojan Balkovec, *Prva slovenska vlada 1918–1921* (Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1992).

Aleksandra Berberih - Slana, »Uprava v Mariboru 1919–1929«, v *Studia Historica Slovenica*, št. 2-3 (2006), 421–444.

Josef Borus: *Julius Deutsch – ein jüdischer Politiker aus dem Burgenland*. (Eisenstadt, 1993). Pridobljeno 21. 8. 2019 z naslova: www.zobodat.at.

Filip Čuček, »Kraji na slovenskem Štajerskem in Maribor med leti 1750 in 1918«, v *Studia Historica Slovenica*, št. 2-3 (2006), 381–402.

Vlatka Dugački in Krešimir Regan, *Zaboravljeni vojskovođa Nikola pl. Ištvanović*. (Zagreb : Zavod za hrvatsku povijest, 2018). Pridobljeno 20. 8. 2019 z naslova: <https://hrcak.srce.hr/file/316804>.

Igor Grdina, »Odločilna dan in noč v novembru 1918«, v *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2018), 75–87.

Bruno Hartman, »General Rudolf Maister, častnik in osebnost«, v *General Maister. Zbornik referatov s simpozija* (Maribor: Univerza in Društvo General Maister, 2002), 11–16.

Heimo Halbrainer, *Massaker an »Kommunisten« in Graz. Die Unruhen vom 22. februar 1919*. Pridobljeno 14. 8. 2019 z naslova: https://www.kpoe-steiermark.at/hosts/www.kpoe-steiermark.at/phpwcms_filestorage/dba7f4a1aa879be43df6f114fac96a82.pdf.

Gregor Jenuš, »‘Es gibt einen Meister über alle irdische Maister‘. Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918–1919«, v *Arhivi* 36, št. 2 (2013), 221–236.

Gregor Jenuš, *General Rudolf Maister in izgubljene priložnosti Slovencev po veliki vojni. Arhivalija meseca*. (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2018). Pridobljeno 21. 8. 2019 z naslova: http://www.arhiv.gov.si/si/delovna_podrocja/razstavna_dejavnost/arhivalija_meseca_november_2018.

Ludwig Jedlicka, *Die militärische Landnahme des Burgenlandes und deren innerpolitische Bedeutung*. Pridobljeno 21.8.2019 z naslova: www.zobodat.at.

Tomaž Kladnik, »General Rudolf Maister«, v *Studia Historica Slovenica*, št. 2-3 (2011), 463–482.

Gorazd Kosmač, »Maister naj izvršuje povelja iz Ljubljane, sicer pa nič ukrepati na lastno pest«. Rudolf Maister – od *mitizacije do zgodovinskega spomina* (2003). Pridobljeno 12. 8. 2019 z naslova: <https://www.rtv slo.si/mmcpodrobno-neaktivno/maister-naj-izvršuje-povelja-iz-ljubljane-sicer-pa-nic-ukrepati-na-lastno-pest/471206>.

Marijan F. Kranjc, *Neprijazna radgonska soseda – general Johann Mickl in stotnik Josef Matl*. Pridobljeno 19. 8. 2019 z naslova: <http://freeweb.t-2.net/Vojastvo/dok/mickl-matl.doc>.

Rudolf Maister, »Prevzem mestne uprave v Mariboru, dne 2. januarja 1919«, v *Spominski zbornik ob 60-letnici bojev za severno slovensko mejo 1918-1919* (Maribor: Zveza prostovoljcev za severno slovensko mejo 1918-1919, 1979), 63–70.

Zlatan Malenšek, »Nekaj spominov na generala Rudolfa Maistra ter na prevratne dni 1918/19 in na Maistrovega borca, oficirja Jožeta Malenška«, v *Skozi čas. Zbornik Muzeja narodne osvoboditve Maribor za leto 2005* (Maribor: Muzej narodne osvoboditve Maribor, 2005), 39–44.

»Napad nemških divjakov na Lučane«, v *Slovenski gospodar*, št. 3 (16. 1. 1919), 1.

Lojze Penič, »General Rudolf Maister in boj za slovensko severno mejo v letih 1918–1920«, v *Skozi čas. Zbornik Muzeja narodne osvoboditve Maribor za leto 2005* (Maribor: Muzej narodne osvoboditve Maribor, 2005), 25–38.

Matej Petelinšek, *Maistrova prevratna doba (1. 11. 1918–31. 12. 1918) v Mariboru in njegovi okolici v luči časnikov Marburger Zeitung, Slovenski gospodar in Straža: Diplomsko delo* (Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, 2013).

Dragan Potočnik, »Maribor med leti 1918–1941«, v *Studia Historica Slovenica*, št. 2-3 (2006), 403–420.

Pogodba med generalom Maistrom in polkovnikom Passyjem. Arhivalija meseca. Pridobljeno 21. 8. 2019 z naslova: http://www.arhiv.gov.si/fileadmin/arhiv.gov.si/pageuploads/FOTOGALERIJA/Arhivalija/2018/November_2018/am_11_18_1.jpg.

Martin Prieschl, *Die Einsätze der Volkswehr* (2009). Pridobljeno 19. 8. 2019 z naslova: <http://www.bundesheer.at/truppendienst/ausgaben/artikel.php?id=893#>.

Mateja Ratej, »Kraji na slovenskem Štajerskem in Maribor v letih 1918–1941«, v *Studia Historica Slovenica*, št. 2-3 (2006), 445–466.

Franz Josef Schober, *Vom Leben an der Grenze* (Graz: Artikel-VII-Kulturverein für Steiermark, 2009).

Michaela Scharf, *Der Verlust der Südsteiermark. Ein Friedensdiktat ohne Volksentscheid.* Pridobljeno 9. 8. 2019 z naslova: <https://ww1.habsburger.net/de/kapitel/der-verlust-der-suedsteiermark>.

Branko Senica, »Bil je dober in prijeten, a hkrati neizprosen mož. Pogovor z Borutom Maistrom«, v *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2018), 224–233.

Erwin Steinböck, *Die Kämpfe um Radkersburg und im steirischen Grenzraum 1919* (Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1983).

Lojze Ude, »Ob stoletnici Maistrovega rojstva«, v *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2018), 219–223.

Lojze Ude, »Vojaške akcije Rudolfa Maistra v Mariboru 1918/1919 v luči mednarodnega prava«, v *General Maister. Zbornik referatov s simpozija* (Maribor: Univerza in Društvo General Maister, 2002), 24–30.

Marjan Žnidarič, »Prispevek k zgodovini Nemcev v Mariboru pred razpadom Avstro-Ogrske in po njem«, v *Skozi čas. Zbornik Muzeja narodne osvoboditve Maribor za leto 2005* (Maribor: Muzej narodne osvoboditve Maribor, 2005), 11–24.